

Ἡ Ἑβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης

Ἡ Ἑβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης ὑπῆρξε βαρυσήμιαντο γεγονός γιὰ τὴ χώρα μας. Μέσα στὴν καθυστέρηση καὶ τὴν ἱποτονικότητα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, ὅπου ἀπὸ τόσες πλευρὲς ἐπικυβεῖται καθημερινὰ νὰ παρουσιασθεῖ ὁ μαρξισμὸς ἢ σὰν οὐτοπία, ἢ σὰν ἄρνηση τοῦ πνεύματος (ποὺ πρέπει νὰ διωχθεῖ καὶ νὰ σβύσει), δικοὶ μας καὶ ξένοι στοχαστὲς μᾶς παρουσίασαν μιὰ φιλοσοφία ὁλοζώντανη, πολὺπλευρη, μιὰ φιλοσοφία ἐν ἐξελίξει, ποὺ διεκδικεῖ τὸν τίτλο τῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνα μας.

Ἡ ἐποχὴ μας μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπαστημονικὲς καὶ τεχνολογικὲς ἐπαναστάσεις της, τείνει νὰ μεταμορφώσει τὸν πλανήτη καὶ νὰ ἀλλάξει ριζικὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γένους. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς θέτουν ἐπιτακτικὰ τὸ αἶτημα νὰ κατανοήσουμε τὴ φύση τους, νὰ τὶς ἐλέγξουμε καὶ νὰ διαμορφώσουμε ἕνα νέο τρόπο ζωῆς καὶ σκέψης, ἐναρμονισμένο μὲ τὴν καινούρια πραγματικότητα.

Ποιὰ φιλοσοφία θὰ ὀδηγήσει τὰ βήματά μας πρὸς τὸν καινούριο καὶ μέσα στὸν καινούριο κόσμο; Ὁ μαρξισμὸς διεκδικεῖ αὐτὴ τὴν τιμὴ, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθύνη. Ὡστόσο, μιὰ φιλοσοφία ποὺ διεκδικεῖ αὐτὸ τὸ μέγα καθῆκον, ὀφείλει νὰ ἔχει μέσα της τὴ δύναμη τῆς ἐξέλιξης καὶ ὀφείλει νάχει ἀδιάκοπα ἀνοιχτὰ τὰ μάτια της μπροστὰ στὸ καινούριο, νὰ τὸ κατανοεῖ καὶ νὰ τὸ προωθεῖ. Ὁ μαρξισμὸς, ὅπως μᾶς τὸν παρουσίασαν οἱ διμλητὲς τῆς Ἑβδομάδας, εἶναι πράγματι μιὰ φιλοσοφία τῆς δράσης, μιὰ φιλοσοφία ἐφαρμοσμένη, ἀποτελεσματική, ποὺ ἔχει συντονίσει τὸ βῆμα της μὲ τὸ βῆμα τῆς ἐπιστήμης, ὀδηγὸς πρὸς τὸν κόσμο τῆς ἀφθονίας. Ὁ μαρξισμὸς δὲν εἶναι οὐτοπικὴ θεωρία, θεωρία φυγῆς, κόσμος φανταστικὸς γιὰ ἀναχωρητὲς καὶ ἡττημένους. Εἶναι μιὰ μαχόμενη φιλοσοφία ποὺ ἀγωνίζεται ν' ἀλλάξει τὸν

κόσμο — καὶ ποὺ τὸν ἄλλαξε κιόλας σὲ σημαντικὸ βαθμὸ. Σὰ φιλοσοφία τῆς ἐξελισσόμενης πραγματικότητας, ὁ μαρξισμὸς παρουσιάζεται ξένος πρὸς τὸ δογματισμό.

Ἀλήθεια, μπορεῖ ὁ μαρξισμὸς γιὰ μιὰ περίοδο, ὑποκύπτοντας σὲ ἐπείγουσες ἀνάγκες ἀλλὰ καὶ σὲ βαθύτερες παραμορφώσεις, νὰ εἶχε ἀπλοποιηθεῖ, νάχε φτωχύνει, νάχε θεωρήσει ἄλλα προβλήματα σὰν ὀριστικὰ λυμένα κι ἄλλα σὰν ψευδοπροβλήματα. Ὡστόσο, ἀπὸ τὸ μαρξισμὸ τῆς Ἑβδομάδας φύσαγε ὁ ἀγέρας τῆς ἀνανέωσης, τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ συγκεκριμένου, ἀπόδειξη ὅτι ἡ διαλεκτικὴ φιλοσοφία βρῆκε μέσα της τὶς δυνάμεις νὰ ξεπεράσει τὴν κρίση της, ν' ἀνοίξει μέτωπα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις καὶ νὰ διεκδικήσει τὴ θέση της στὸ σύγχρονο κόσμο.

Ὁ μαρξισμὸς παρουσιάζεται σὰν ἡ κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς μας. Τίποτα τὸ ἀνθρώπινο, ἀλλὰ καὶ τὸ κοσμικὸ δὲν τοῦ εἶναι ξένο. Ἐδῶ ἀντιμετωπίζονται, γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τέτοια ἁρμονικὴ ἐνότητα, τόσο τὰ προβλήματα τοῦ εἶναι καὶ τῆς γνώσης, ὅσο καὶ τὰ ἀνθρωπιστικὰ προβλήματα. Ἡ φιλοσοφία θέλησε νὰ εἶναι πάντα μιὰ καθολικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο, οἱ διάφορες φιλοσοφίες ἄλλοτε εἶχαν στραμμένα τὰ μάτια πρὸς τὸν οὐρανὸ κι ἄλλοτε πρὸς τὴ γῆ — πρὸς τὰ ἀνθρώπινα. Ὁ μαρξισμὸς ἀντίθετα ξαναγίνεται στὶς μέρες μας μιὰ ὁλόπλευρη θεώρηση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλὰ ὁ μαρξισμὸς εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση φιλοσοφία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ καινούριο τῆς Ἑβδομάδας εἶναι ὅτι μᾶς ἔπεισε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὅτι βρισκόμαστε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅπου ὅλα τὰ προβλήματα ἀνάγονταν ἀπ' εὐθείας καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς πολιτικῆς. Τὰ προβλήματα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς συνείδησής του ξαναπαίρνουν τὴ θέση τους στὴ μαρξι-

στική φιλοσοφία. Προβλήματα όπως το πρόβλημα της ατομικής ευθύνης ή του νοήματος της ζωής, έπαψαν να θεωρούνται ψευδοπροβλήματα. Έδω ο μαρξισμός αποδεικνύεται για άλλη μια φορά ικανός να ενσωματώσει ό,τι βιώσιμο δημιούργησε ή αστική σκέψη, από τον Κάντ και τον Χέγκελ και το Φίχτε, μέχρι τους σύγχρονους υπαρξιστές.

Σκοπός της Έβδομάδας δεν ήταν βέβαια να μάς δώσει μια σειρά αλήθειες τελικές και αδιαφιλονίκητες. Θέλησε να θέσει και να διερευνήσει προβλήματα. Θέτοντας τα προβλήματα ανοιχτά μπροστά στους διανοούμενους της χώρας μας και στο ελληνικό κοινό γενικότερα, κέντρισε το στοχασμό και συνέβαλε στη δημιουργία προϋποθέσεων για διάλογο. Και ο διάλογος λείπει από τον τόπο μας, τόσο ο διάλογος ανάμεσα στους μαρξιστές, όσο κι ανάμεσα στους μαρξιστές και τους αντίθετους. Το φαινόμενο μπορεί να εξηγηθεί ως ένα βαθμό από την υπανάπτυξη μας και τις ανώμαλες πολιτικές συνθήκες που ζήσαμε. Άλλα αυτό δε σημαίνει πως το λιμνασμα μπορεί να καταστεί πάγιο χαρακτηριστικό της πνευματικής μας ζωής. Ειδικά οι

Έλληνες μαρξιστές θα πρέπει με την ευκαιρία να συνειδητοποιήσουν την απόσταση που τους χωρίζει από τους Ευρωπαίους συναδέλφους τους και τα αίτια αυτής της καθυστέρησης που δεν είναι μόνον αντικειμενικά και όπωςσδήποτε δεν είναι άσχετα με τον τρόπο που λειτουργεί ή κίνηση των ιδεών στο χώρο της προοδευτικής παράταξης.

Κλείνοντας τουτό το σημείωμα, πρέπει να τονίσουμε την ανταπόκριση της Έβδομάδας στη συνείδηση του κοινού. Χιλιάδες άνθρωποι από τα πιο διαφορετικά επαγγέλματα και με διάφορες φιλοσοφικές αντιλήψεις, παρακολούθησαν τις ομιλίες και πήραν μέρος στις συζητήσεις. Η αθρόα και ένθουσιώδης συμμετοχή του κοινού, φανέρωσε τη δίψα του για αληθινή γνώση, την ασίγαστη ανησυχία του για το μέλλον του κόσμου μας και το μέλλον του. Η Έβδομάδα ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις του κοινού. Η επιτυχία της αποτελεί και τη δικαίωση του μόχθου των οργανωτών της. Ελπίζουμε πως η Έβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης θα γίνει ένας πάγιος και ζωντανός θεσμός, παράγοντας χρήσιμος για την ανέλιξη της πνευματικής μας ζωής.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Ο προγραμματισμός, «κίνδυνος για τον άνθρωπο»

Οι διάφοροι «κίνδυνοι» που εμφανίζονται κατά καιρούς δεν είναι κάτι καινούριο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Όταν οι συνθήκες ωριμάζουν για μια βαθύτερη αλλαγή στα κοινωνικά πλαίσια, όλοι όσοι έχουν συμφέρον για τη διατήρηση του παλιού έφευρσκουν πάντα κινδύνους που συνεπάγεται ή επερχόμενη αλλαγή. Όμως τον τελευταίο τουτό καιρό, καθώς τα ιστορικά γεγονότα πυκνώνουν μέσα σε ένα πρωτόφαντο ρυθμό εξελίξεων κάθε είδους, σε όλες τις μορφές του έπιστητού, οι «κίνδυνοι» που μάς ζώνουν όλο και περισσότερο πληθαίνουν. Θάταν λοιπόν να άπορεί κανείς αν και οι πνευματικοί μας άνθρωποι υστερούσαν στη γενική αυτή τάση για την έπισήμανση «κινδύνων» κάθε λογής και δεν έπιδίδονταν στην ανεύρεση τέτοιων μέσα στον τομέα τους. Φυσικά, αποκλείεται ή έπισήμανση του ένός και όλοφάνερου κινδύνου που πραγματικά άπειλει με ολοκληρωτική καταστροφή την υδρόγειο και τη ζωή πάνω σ' αυτήν. Είναι κι αυτός ένας σκοπός της κινδυνολογίας: Μέσα στη ζάλη και τη σύγχυση των χίλιων «κινδύνων» να μη μπορεί κανείς να διακρίνει τον πραγματικό κίνδυνο

Ο καθηγητής κ. Α. Τσιριντάνης στη δημόσια συζήτηση που όργάνωσε ή «Έταιρία Προγραμματισμού» με θέμα: «Προγραμματισμός, Έλεύθερη Οίκονομία και Δημοκρατία», παίρνοντας το λόγο μετά από άλλους έισηγητές, θέλησε και αυτός να έπισημάνει έναν κίνδυνο: «...Ο προγραμματισμός να λησμο-

νήση την πνευματική ύπόσταση του ανθρώπου... Ο άνθρωπος να γίνη ρόδα μιάς μηχανής...» κλπ.

Φυσικά ή διατύπωση είναι πολύ γενική, άσαφής και δειλή έτσι που θάπρεπε με πολλή έπιφύλαξη να κρίνει κανείς το νόημά της αν συνέβαινε να μην είναι γνωστή ή φιλοσοφικοκοινωνική τοποθέτηση του έισηγητή.

Είναι επίσης γνωστή ή αντίθεση των Ιδεαλιστών φιλοσόφων σε κάθε ιδέα που άνεβάζει τον άνθρωπο σαν σύνολο στο ύψος του «Δημιουργού» και που ή πραγματοποίησή της άπαιτεί όργανωμένη σε νέες βάσεις κοινωνία, όπου οι έπί μέρους κοινωνικές δράσεις των ατόμων θά είναι ένταγμένες μέσα σε ένα γενικό σχέδιο.

Άκόμα και με τα όσα στην άρχή της ομιλίας του έίπε ο κ. Τσ. όπου δεν έδειχνε να διαφωνεί με τη νέα τάση της Δημοκρατίας, την κοινωνική, ώστόσο άφηνε να φανεί ότι βλέπει τον προγραμματισμό και την οικονομική δράση του κράτους σαν ένα άναγκαίο κακό. Είναι αυτό που τον φέρνει στο δίλημμα: «...Αν ή κοινωνική Δημοκρατία είναι πλέον Δημοκρατία;...».

Και είναι βέβαια αλήθεια ότι δεν τοποθετείται παρακάτω ξεκάθαρα στην τεχνητή και μηχανιστική τομή που κάνει — παρ' όλη τη στα λόγια αντίθεσή του στη μηχανοκρατία — ανάμεσα στο «έγώ» και στο «σύνολο».

Άς μην είμαστε και πολύ άπαιτητικοί, δεν είναι εύκολο για έναν άνθρωπο πνευμα-

τικό με ύψηλές χριστιανικές αρχές, να γίνει άνοικτος άπολογητής του στενόκαρδου έγωισμού. Η υποχώρηση στη θέση του «κάποιου προγραμματισμού» του άπαλλαγμένου από τον «παχυλόν ύλισμόν», είναι μιá βολική κίνηση που και τὰ προσχήματα σώζει και την ούσία της κοινωνικής δομής περιφρουρεί. Άλλὰ άφου ό κ. Τσ. ενδιαφέρεται τόσο πολύ για την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου — και υποθέτουμε έδω να έννοεί όλων των δισεκατομμυρίων ανθρώπων της γής και όχι μερικών διακεκριμένων μονάδων — γιατί δεν μπαίνει στον κόπο να μάς έξηγήσει γιατί κινδυνεύει ό άνθρωπος με τον προγραμματισμό να γίνει «ρόδα»; Και γιατί δεν είναι «ρόδες» τὰ έκατομμύρια των έργατων της βιομηχανίας στις «ελεύθερες» καπιταλιστικές δημοκρατίες όπου δεν υπάρχει προγραμματισμός; Άν ήθελε πραγματικά να ενδιαφερθεί για την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου που θα τον διαφοροποιούσε από τή «ρόδα» της μηχανής, θα έπρεπε άλλου να ψάξει να βρεί την αίτία της αλλοτρίωσης.

Άς προσπαθήσουμε, ωστόσο, να καταλάβουμε τις αντιρρήσεις και τους φόβους του κ. Τσ. παραβλέποντας για λίγο τις κοινωνικές προεκτάσεις — ή καλύτερα τις ρίζες — της κοσμοθεωρίας του.

Είμαστε άπόλυτα σύμφωνοι ότι ό άνθρωπος δεν είναι ό homo oeconomicus, τουλάχιστο στη μορφή που στην είσήγησή του άναφέρει, δηλαδή: «...Ό άνθρωπος που ζή μόνο για τὸ έγωϊστικόν του οικονομικόν συμφέρον». Είναι μιá πλευρά του ανθρώπου. Και μάλιστα όχι τόσο χυδαία όπως περιγράφεται στον όρισμό. Είναι ή άναμφισβήτητη πλευρά του ανθρώπου που συνδέεται με την προσπάθειά του να συντηρηθεί στη ζωή. Τώρα τὸ κατά πόσο ή πλευρά αυτή είναι πρωταρχική και καθοριστική για τις άλλες έκδηλώσεις του ανθρώπου, αυτό θα μπορούσαμε και να τὸ άφίσουμε έκρεμές προκειμένου να δρούμε μιá βάση για συζήτηση.

Θα συμφωνήσουμε και μεις ότι όχι μόνο πρέπει να «διαφυλάξουμε» την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου αλλά θα πρέπει και να την αναπτύξουμε όσο μπορούμε περισσότερο.

Όσο όμως τούτο είναι άληθινό, άλλο τόσο είναι ύποκριτικό να μη βλέπουμε πώς ό homo oeconomicus έτσι άκριδώς όπως τον έρμηνεύει ό κ. Τσ. είναι ή κυριαρχική μορφή μέσα στα καπιταλιστικά κράτη. Είναι ή αλλοτριωμένη μορφή μέσα στο παράλογο αυτό καθεστώς της ελεύθερης οικονομίας. Είναι τουλάχιστον άφέλεια να λέμε ότι πέθανε ό homo oeconomicus, όταν δεν γίνεται καμιá προσπάθεια να άποκρυστεί ή πρόθεση των μονοπωλίων να τινάξουν κυριολεκτικά τον πλανήτη μας στον άέρα, προκειμένου να μη θιγούν τὰ συμφέροντά τους. Αυτό άποτελεί έπίσημη και διακηρυγμένη πολιτική τους. Φυσικά κι αυτοί βαφτίζουν τὰ έγωϊστικά τους συμφέροντα με τὸ όνομα «ελεύθερα οικονομία» κατηγορούν τους αντιπάλους τους για «παχυλόν ύλισμόν» και ύψώνουν τή σημαία του «έλληνοχριστιανικού πολιτισμού».

Ό καιρός όμως που οί κραυγές και οί συκοφαντίες προκαλούσαν σύγχυση έχει περάσει. Τώρα είναι άνάγκη να μάς έξηγήσετε χρησιμοποιώντας τον όρθό λόγο και όχι μεταφυσικές δοξασίες, γιατί μιá κοινωνία βασισμένη σε σχεδιασμένη οικονομία κι ακόμα πιο πολύ, μιá σοσιαλιστική κοινωνία, (τὸ λέμε εμεῖς κι ἄς μὴν τὸ λέει ό κ. Τσ., ενώ είναι βέβαιο ότι αυτό έννοεί), γιατί αυτή ή κοινωνία έρχεται σε αντίθεση με την πνευματικότητα του ανθρώπου, και όχι ἄ κ ρ ι - β ὠ ς τὸ ἄ ν τ ί θ ε τ ο .

Είναι ήθελήμένα άσαφής ό κ. Τσ. όταν στο τέλος της όμιλίας του λέγει ότι «...ό δρόμος της έπιτυχίας του προγραμματισμού της κοινωνικής δημοκρατίας περνά από την πραγματικότητα που λέγεται: πνευματική δύναμις, ανθρωπίνη προσωπικότητα, έλληνική ψυχή...». Δεν μάς έξηγεῖ καθόλου τον τρόπο που έννοεί πώς πρέπει να ακολουθήσει ό προγραμματισμός, ίσως γιατί αίσθάνεται ότι δεν έχει άρμοδιότητα για συγκεκριμένες υποδείξεις. Όμως, για να διατυπώνει έτσι έμφαντικά την έπιφύλαξή του θα πρέπει τουλάχιστον για δυὸ πράγματα να είναι βέβαιος: α) Ότι τις άξίες τις οποίες προβάλλει σαν πρωταρχικές τις κατοχυρώνει τὸ σύστημα που ισχύει, και β) Ότι οί άξίες αυτές πραγματικά κινδυνεύουν με τή συζητούμενη αλλαγή.

Αίσθάνεται κανείς πραγματικά ένα είδος συστολής όταν πρόκειται να αντιδικήσει με τή θεωρία της ελευθερίας γενικά και της πνευματικής ειδικότερα μέσα στην ελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία: Είναι τόσο διάτρητες, τόσο πεσμένες στη γενική συνείδηση, έτσι που ή θεωρία για την ωραιότητά τους μοιάζει για εῖρωνεία και έμπαιγμό, και ή αντιδικία μαζί της με παραβίαση άνοιχτών θυρών. Άς τὸ ξαναδούμε όμως: Τί σημαίνει ελευθερία στην οικονομική δράση; Σημαίνει ότι τὰ άτομα που από μιá συγκυρία, ή συρροή συγκυριών, βρέθηκαν σε μιá συγκεκριμένη στιγμή να έχουν συγκεντρωμένη στα χέρια τους μιá οικονομική δύναμη, είναι ελεύθερα να έκμεταλλεύονται ή και να συντρίβουν τους πιο αδύνατους συνανθρώπους τους. Είναι ελεύθερα να κατευθύνουν την οικονομική άναπτυξη έτσι που να έξυπηρετεί τὰ ιδιαίτερα έγωϊστικά τους συμφέροντα.

Μπορούν «άπό θέσεως ισχύος» να διαπραγματεύονται «ελεύθερα» την άγορά της εργατικής δύναμης και να έμπορεύονται τὰ άγαθὰ μέσω των μονοπωλίων, ληστεύοντας και παραγωγούς και καταναλωτές.

Σημαίνει ότι οί οικονομικά αδύνατοι άνθρωποι — είτε γιατί γεννήθηκαν φτωχοί, είτε γιατί δεν έχουν έξαιρετικές ικανότητες, είτε ακόμα γιατί δεν βρέθηκε ή εύκαιρία να έκδηλώσουν τις ικανότητές τους — είναι ελεύθεροι να πωλούν την εργατική τους δύναμη στην ελεύθερη άγορά όπου ή τιμή της καθορίζεται βασικά από τους άγοραστές με την έπικουρία του κράτους στο όποιο ούσιαστικά άπαγορεύεται να μετέχουν οί εργαζόμενοι με τις πολιτικές τους όργανώσεις. Είναι ελεύθεροι, αν δεν τους ικανοποιεί ή

τιμή της εργασίας, να μεταναστεύσουν και να την πουλήσουν άλλοι σε καλύτερη τιμή. Κι αν τύχει και είναι αγρότες και περιμένουν από την πώληση των προϊόντων τους να πληρωθούν, είναι ελεύθεροι να διαπραγματευθούν την πώλησή τους. Μπορούν ακόμα και να κάψουν τα καπνά ή τα στάρια τους ή να γεμίσουν τη θάλασσα λεμόνια, αν δεν βρίσκουν ικανοποιητικές τιμές. Απόλυτη ελευθερία!

Είσαι ελεύθερος ακόμα και να αντισταθείς ενεργά σ' αυτό το σύστημα σπίζοντας σ' ένα μπουντρούμι ή πέφτοντας μπροστά σ' ένα τοίχο φωνάζοντας «Ζήτω!».

Έδω, φυσικά, όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι και είναι ίσοι μπροστά στο Νόμο. Δεν υπάρχει αριστοκρατία αίματος και δεν κληρονομούνται οι τίτλοι. Ωστόσο όμως κληρονομούνται οι περιουσίες και οι δυναστείες του χρήματος είναι πανίσχυρες.

Στην «ελεύθερη» καπιταλιστική κοινωνία είσαι ελεύθερος να γίνεις, τιδήποτε ακόμα και καπιταλιστής. Φτάνει να μπορείς να «φάς» πολλούς άλλους υποψήφιους, ή και φτασμένους (αν στο μεταξύ δεν έχεις ο ίδιος «φαγωθεί» από κείνους), και ζωγρίζοντας πολύ περισσότερους να δουλεύουν για σένα για να πάρεις μια θέση από τις ελάχιστες που υπάρχουν, ενώ οι μνηστήρες είναι μυριάδες.

Ίσως πείτε ότι αυτός ο αγώνας, αυτή η ζούγκλα, είναι — ή κινητήρια δύναμη της οικονομίας: ή θεά «άτομική πρωτοβουλία». Κι έτσι να ήταν χίλιες φορές να έλειπε προκειμένου οι άνθρωποι να ζούν ανθρωπινότερα. (Μια τέτοια άποψη με ευχάριστη κατανόηση θα δεχόμαστε από το στόμα ενός όπαδου της Χριστιανικής διδασκαλίας.) Άλλα συμβαίνει σήμερα και το έντελώς αντίθετο: Η οικονομική αναρχία είναι φρένο στην οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη, ιδιαίτερα των υποανάπτυκτων χωρών.

Στις «ελεύθερες» καπιταλιστικές κοινωνίες υπάρχουν και «πνευματικοί άνθρωποι». Είναι αξιοθαύμαστος πραγματικά στο σημείο αυτό ο καταμερισμός: Οι πολλοί δουλεύουν για να παράγουν τα αγαθά χωρίς να σκέπτονται — άνθρωποι της ύλης — και λίγοι, ελάχιστοι, σκέπτονται για λογαριασμό όλων των άλλων — άνθρωποι του πνεύματος. Οι πνευματικοί αυτοί άνθρωποι είναι ελεύθεροι να σκέπτονται και να διαδίδουν τις ιδέες τους υπό δύο όμως όρους: Ή θα συμφωνούν με το καθεστώς ή όταν συμβεί να διαφωνούν, θα πρέπει να βρίσκουν τρόπο να ζούν χωρίς να τρώνε κάτω από όμαλές συνθήκες — σε ανώμαλες περιόδους θα τους εξασφαλιστεί το συσσίτιο της εξορίας ή της φυλακής. Φυσικά, για τους πρώτους υπάρχουν θέσεις και τιμές και πλήρης ελευθερία και όλα τα μέσα να διαδίδουν τις «ελεύθερες» σκέψεις τους και να εκθειάζουν την ελευθερία που απολαμβάνουν οι άνθρωποι μέσα στον «ελεύθερο κόσμο». Είναι παλιά συνήθεια των αρχόντων να διατηρούν στις αύλές τους, ανάμεσα στους άλλους, και γελωτοποιούς που λένε άστεία για να γελούν οι άρχοντες και να γελιέται ο κόσμος.

Άλλα ο κόσμος που γελιέται όλο και περισσότερο αραιώνει καθώς ο κόσμος πια γνωρίζει ότι κι αυτή η ίδια η διακηρυγμένη ελευθερία του καθεστώτος είναι αντανάκλαση της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στις παραγωγικές σχέσεις και τις παραγωγικές δυνάμεις. Κι όταν η αντίθεση ανάμεσά τους φτάσει σε κρίσιμο σημείο, όλες οι τυπικές αυτές ελευθερίες αναστέλλονται για να σωθεί, ή μία και μόνη: Η ελευθερία στο εμπόριο της εργασίας.

Είναι μια σκόπιμη σύγχυση ή αναφορά στην ελευθερία αφηρημένα χωρίς υποκείμενο και αντικείμενο: Ελευθερία ποιανού και για ποιό σκοπό;

Όταν μιλάμε για ελευθερία στην οικονομική δράση των ανθρώπων, καθώς οι άνθρωποι δεν έχουν την ίδια θέση στην παραγωγή, και φυσικά έχουν αντίθετα οικονομικά συμφέροντα, είναι αδύνατο να της δώσουμε ενιαίο νόημα και περιεχόμενο. Η κάθε κοινωνική τάξη θέλει να χρησιμοποιήσει την ελευθερία της σε βάρος της άλλης, ή σύγκρουση είναι νομοτελειακή. Και είναι δέβαιο τελικά, ή και περιστασιακά, ή μία θα καταργήσει την άλλη, για να υπάρξει κοινωνική ισορροπία. Και αν μάλιστα η επιβολή της μιας πάνω στην άλλη συνοδεύεται από κατάργηση των αιτίων που προκαλούν τις αντινομίες, τότε η ισορροπία θα είναι εύσταθης για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στην ιστορία, ωστόσο πιθανόν να εμφανισθούν άλλες αντιθέσεις. Αν όμως η επιβολή αυτή είναι μια δυναμική καταπίεση που έχει σκοπό να συντηρήσει τις αντιθέσεις αφαιρώντας από τον αντίπαλο τις πολιτικές του ελευθερίες, τότε φθάνουμε σε μια άσταθη ισορροπία (φασισμός) που τα αγαθά του τα γευθήκαμε τόσο καλά.

Ο προγραμματισμός για να συμβάλει πραγματικά στην κοινωνική πρόοδο θα πρέπει να έχει κατεύθυνση ακριβώς αυτήν: Να περιορίζει τις ελευθερίες που εκτρέφουν τις κοινωνικές αντιθέσεις και να διευρύνει εκείνες των αδύνατων οικονομικά τάξεων και να τις ανεβάσει στο προσκήνιο της οικονομικής και πολιτικής ζωής. Όταν ο κ. Τσ. καταλήγει: «...Ο δρόμος για την επιτυχία του προγραμματισμού και της κοινωνικής Δημοκρατίας περνά από την πραγματικότητα που λέγεται: πνευματική δύναμις, ανθρωπίνη προσωπικότης, ελληνική ψυχή», δεν μάς λέει για ποιού την ανθρωπίνη «προσωπικότητα» φοβάται τη μείωση; Μήπως για εκείνων των ολίγων που κατ' ανάγκη θα περιοριστεί η ελευθερία τους να πλουτίζουν ανεξέλεγκτα σε βάρος των πολλών; Και δεν βρίσκει αντιστάθμισμα στη σκέψη ότι θα ενισχυθεί η «ανθρωπίνη προσωπικότητα» χιλιάδων άλλων ανθρώπων που θα ανέβουν κοινωνικά, θα αναπτύξουν περισσότερο την «πνευματική τους δύναμη», θα γίνουν «σκεπτόμενοι κινητήρες» και όχι «ρόδες» όπως είναι τώρα μίας μηχανής με ένα κινητήρα; Αν όχι! Λυπούμαστε, αλλά η «ελληνική ψυχή» δεν θα συμφωνήσει μαζί του.

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΧΡΥΣΟΛΟΥΡΗΣ